

IT TERMINOLOGIYASIDAGI QISQARTMALAR, LINGVISTIK VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLAR

Ungalova Dilnoza Mirzoxid qizi

Telefon: +998 90 455-93-01

E-mail: dilnoza.ungalova111@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot texnologiyalari (IT) sohasida keng qo'llaniladigan qisqartma terminlarning lingvistik va funksional xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda IT terminologiyasidagi abbreviaturalarning shakllanish usullari (akronim, bosh harf qisqartmalari va h.k.) hamda ularning mutaxassislararo muloqotdagi roli o'rganiladi. Natijalar IT terminlarining sezilarli qismi qisqartmalardan iborat ekanini, bu esa kommunikativ samaradorlikni oshirishi barobarida yangi o'rganuvchilar uchun tushunishni qiyinlashtirishi mumkinligini tasdiqladi. Ushbu mavzuning chuqur o'rganilishi terminshunoslik va tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan muhim bo'lib, texnik atamalarni standartlashtirish va ularni izohli qo'llash orqali tushunishni yengillashtirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: qisqartma, abbreviatura, akronim, IT terminologiya, terminshunoslik, lingvistik xususiyatlar, funksional xususiyatlar, xalqaro terminlar, o'zlashma terminlar, standartlashtirish, tarjima.

Аннотация. В данной статье проанализированы лингвистические и функциональные особенности сокращений (аббревиатур) в терминологии информационных технологий (ИТ). Исследование рассматривает способы образования ИТ-аббревиатур (акронимы и другие виды сокращений), а также их роль в профессиональной коммуникации специалистов. Результаты показывают, что значительная часть ИТ-терминов состоит из аббревиатур, которые повышают эффективность коммуникации, но могут затруднять понимание для неспециалистов. Данное исследование актуально для терминоведения и перевода технической литературы, подчёркивая необходимость стандартизации терминов и пояснения сокращений для облегчения их восприятия.

Ключевые слова: аббревиатура, акроним, ИТ-терминология, терминоведение, лингвистические особенности, функциональные особенности, международные термины, заимствование, стандартизация, перевод.

Annotation. This article analyzes the linguistic and functional peculiarities of abbreviations in information technology (IT) terminology. The study examines how IT abbreviations are formed (acronyms and other shortened forms) and their role in professional communication. The results indicate that a significant portion of IT terminology consists of acronyms and initialisms, which enhance communication efficiency among experts but can hinder comprehension for non-specialists. This research is relevant to terminology studies and translation, highlighting the need for standardization and the use of explanatory notes to improve understanding.

Key words: abbreviation, acronym, IT terminology, terminology science, linguistic characteristics, functional characteristics, international terms, borrowing, standardization, translation.

KIRISH

Hozirgi davrda axborot texnologiyalari sohasi jadal rivojlanib, uning natijasida ko‘plab yangi terminlar va atamalar paydo bo‘lmoqda [1, p. 30–32]. IT terminologiyasi asosan ingliz tilidan shakllangani bois, ko‘plab tillarda ushbu sohadagi atamalar inglizchadan bevosita o‘zlashtirilmogda va xalqaro xususiyat kasb etmogda [2, p. 75–76]. Terminshunoslik fanida termin (atama) deganda muayyan sohaga oid tushunchani ifodalovchi aniq ma‘noli leksik birlik tushunilib, uning mazmuni umumadabiy til birikmasidan farqlanishi ta‘kidlanadi [3, c. 5–15]. Shunday maxsus terminlarni yasalish usullari ichida qisqartma so‘zlar (abbreviaturalar) alohida o‘rin tutadi – murakkab atamalar tarkibiy qismlarining qisqartirilishi orqali ixcham terminlar hosil qilinadi. Bu hodisa xorijiy, rus va o‘zbek tilshunoslari diqqat markazida bo‘lib, abbreviatsiya va akronimlarning turli tillardagi shakllanish qonuniyatlari va funksiyasi bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borilgan [4, c. 18]. Xususan, zamonaviy kompyuter va internet terminologiyasining rivojlanish tendensiyalari tahliliga bag‘ishlangan tadqiqotlar so‘nggi yillarda paydo bo‘lgan yangi atama va qisqartmalarni o‘rganib, ularning tilga kirib kelish xususiyatlarini yoritib bermoqda [5, p. 120–127]. Shu bois IT terminologiyasidagi qisqartmalarni lingvistik va funksional jihatdan o‘rganish dolzarb hisoblanadi.

TADQIQOT USULLARI

Maqolada belgilangan maqsadga erishish uchun taqqoslama-tahliliy va tavsifiy metodlardan foydalanildi. IT sohasiga oid qisqartma terminlar korpusi hamda ilmiy adabiyotlar ma‘lumotlari tadqiqot materialini sifatida olindi. Jumladan, maxsus IT atamalari lug‘atlaridan biri 2 600 dan ortiq akronim va qisqartmalarni o‘z ichiga olgan ma‘lumotnoma sifatida qo‘llanildi [6]. Terminlarning kelib chiqishi va qo‘llanish holatlari ingliz tili hamda o‘zbek va rus tillari misolida qiyosiy tahlil qilinib, ularning lingvistik xususiyatlari (tuzilishi, o‘zlashuv darajasi) va funksional roli (matnda tutgan vazifasi, kommunikativ samaradorligi) tahlil etildi. Shuningdek, mavzuga oid nufuzli ilmiy manbalardan olingan nazariy ma‘lumotlar umumlashtirildi.

NATIJARLAR

Qisqartma terminlarning lingvistik xususiyatlari: IT sohasida terminlarni qisqartirish orqali yaratish keng tarqalgan bo‘lib, bunday abbreviaturalar tarkibiga ko‘ra bir necha turlarga ajratiladi. Eng ko‘p uchraydigan turi – bosh harflar qisqartmalari (inicjal qisqartmalar), bunda ko‘p so‘zli atamaning har bir so‘zining bosh harfi olib, yangi so‘z shakli hosil qilinadi (masalan, CPU – Central Processing Unit, IT – Information Technology va h.k.). Ayrim hollarda bunday qisqartmalar harflarning nomi bilan o‘qiladi (masalan, CPU [si-pi-ju], IT [ay-ti]), ba‘zan esa

harflar birikmasi butun bir soʻz kabi talaffuz etiladi – akronim shaklida (masalan, NASA, UNESCO kabi inglizcha akronimlar) [4, c. 18]. Shuningdek, soʻz qismlari qisqartilishi orqali yasaladigan abbreviaturalar ham mavjud: masalan, modem soʻzi modulator-demodulator atamasining birinchi va oxirgi boʻlaklarini birlashtirish orqali hosil qilingan. Hozirgi IT leksikonida ikki yoki uch harfli qisqartmalar ayniqsa keng tarqalgan boʻlib, ular asosan texnik atamalarning sodda va esda qoluvchi shakllarini yaratadi. Bir tadqiqot natijalariga koʻra, IT sohasi terminlarining sezilarli qismi aynan shunday qisqartmalardan iborat boʻlib, termin tizimining katta qatlami akronim va abbreviaturalardan tashkil topadi [2, p. 75–76]. Masalan, maxsus bir onlayn lugʻatda hozirda 2 685 ta IT qisqartma roʻyxatga olinganligi mazkur sohada qisqartma terminlar qanchalik koʻpligini tasdiqlaydi [6].

Qisqartmalarning funksional roli: Texnik terminlarni qisqartirish lingvistik jihatdan ularning shaklini soddalashtirsa, kommunikativ nuqtayi nazardan aloqa samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mutaxassislar oʻrtasidagi yozishmalarda va hujjatlarda murakkab atamalarni toʻliq yozmasdan, ularning qisqartma shaklidan foydalanish axborot zichligini oshiradi va vaqtni tejaydi [2, p. 78–79]. Misol uchun, *CPU, GPU, RAM, HTTP* kabi atamalar oʻz sohalarida shu qadar keng qoʻllanadiki, koʻpchilik mutaxassislar ularning toʻliq shaklini aytib oʻtmasdan tushuna oladilar. Biroq qisqartmalar keng jamoatchilik yoki yangi oʻrganuvchilar uchun maʼlum bir toʻsiq boʻlishi mumkin – atamaning asl maʼnosini bilmagan odam uchun bir necha harfdan iborat soʻz tushunarsiz boʻlib qoladi. Shu sababli, rasmiy matnlarda va darsliklarda qisqartmadan soʻng uning toʻliq yozilishi yoki izohini keltirish tavsiya etiladi (masalan, “*CPU (markaziy protsessor bloki)*” tarzida) [2, p. 77]. Qisqartma terminlar koʻpincha muayyan soha doirasida tushunarli boʻladi va shu doiradan tashqariga chiqqanda kengroq izoh talab etadi. Masalan, *FAQ* akronimi IT sohasida *Frequently Asked Questions* maʼnosini anglatsa-da, uni umumiy matnda “koʻp soʻraladigan savollar sahifasi” deb tushuntirib qoʻyish lozim boʻladi. Demak, qisqartmalar matn ixchamligini taʼminlasa-da, ularning toʻliq shakli va izohi kommunikatsiya inkluzivligi uchun muhimdir.

Turli tillarda qisqartmalarni qoʻllash: IT atamalari global xarakterga ega boʻlgani uchun koʻplab qisqartma terminlar hech oʻzgarmagan holda turli tillarda ishlatiladi. Ingliz tilida yaratilgan *IT, CPU, SMS, Wi-Fi* kabi qisqartmalar fransuz, ispan, rus, oʻzbek va boshqa tillardagi matnlarda ham aynan shu shaklda uchraydi. Masalan, rus tilidagi texnik hujjatlarda *SQL, HTTP* kabi qisqartmalar asl lotin alifbosida beriladi (baʼzan “*бaйm*” kabi atamalar kirill yozuvida tovushiga koʻra yozilgan holatlar ham uchraydi) [11, p. 85–90]. Xuddi shuningdek, bolgar tilida ham kompyuter texnologiyalari atamalarining aksariyati inglizchadan bevosita olingan

holda ishlatilishi kuzatiladi [8, p. 1205]. Ispan tilida esa aksincha, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha rasmiy atamalar ro'yxatining atigi 27,9% ingliz tilidan olingan bo'lib, qolganlari uchun Ispaniya Qirollik akademiyasi tomonidan ispancha muqobil terminlar joriy etilganligi ma'lum qilinadi [7, p. 398–402]. Bu esa inglizcha qisqartmalarning hammasi ham boshqa tillarda to'g'ridan-to'g'ri qabul qilinmay, ba'zan milliy variant bilan almashtirilishini ko'rsatadi. Ba'zi tillar, xususan, fransuz va arab tillarida, xorijiy texnik terminlarga o'z tilidagi ekvivalentlarni yaratish siyosati kuchliroqdir. Masalan, arab tilida yangi IT atamalarini asosan tarjima (kalkalash) yo'li bilan berish tendentsiyasi kuzatiladi [9, p. 5–10]. Natijada arab tilining turli hududlarida bir atama uchun turlicha muqobillar paydo bo'lgan – misol tariqasida “kompyuter” atamasini bir guruh mutaxassislar *hāsūb* (inglizcha *computer* ma'nosida arabcha neologizm), boshqalari esa *rattāba* (fransuzcha *ordinateur* ma'nosidan olingan so'z) tarzida tarjima qilganligi qayd etiladi. Bu esa terminologiyani mahalliyashtirish jarayonida ma'lum darajada parokandalikka olib kelganini ko'rsatadi [13, p. 125–130]. Shuningdek, kichikroq tillarda ham (masalan, albaniya tilida) IT terminologiyasini milliy variantlarda joriy etishda qiyinchiliklar mavjudligi ta'kidlanmoqda [12].

O'zbek tilida IT sohasiga oid terminlarga yondashuv tarixiy jihatdan bir necha bosqichda kuzatiladi. Dastlab, sovet davrida rus tilidagi atamalar o'zbekchaga kalkalash yo'li bilan kirib kelgan – masalan, “*informatsionnye tekhnologii*” ruscha atamasi aynan tarjima qilinib “*axborot texnologiyalari*” shaklida o'zbek tilida qo'llangan [10, p. 28]. 1990-yillar va mustaqillik davrida esa ko'plab kompyuter terminlariga o'zbek tilida muqobil yaratish harakatlari boshlandi: masalan, *software* atamasiga “*dasturiy ta'minot*”, *database* uchun “*ma'lumotlar bazasi*” kabi variantlar joriy etildi. Shunga qaramay, bugungi kunda xalqaro miqyosda keng tarqalgan qisqartma va akronimlar (jumladan, *IT*, *CPU*, *USB*, *Wi-Fi* kabi) o'zbek tilida asosan asl shaklida qo'llanmoqda. Ba'zi hollarda matnda qisqartmadan so'ng uning o'zbekcha izohi qavs ichida beriladi yoki terminologik lug'atlarda tushuntiriladi. Umuman olganda, o'zbek IT terminologiyasida ingliz tilidan bevosita olingan qisqartma atamalar bilan bir qatorda, ularning tarjima yoki izohli variantlari yonma-yon qo'llanmoqda [10, p. 29–30].

MUNOZARA

Yuqoridagi natijalar shuni ko'rsatadiki, qisqartma terminlar IT kommunikatsiyasining ajralmas qismiga aylangan. Ular mutaxassislar uchun ma'lumot almashinuvi tezligini oshiradi va matnlarni ixchamlashtiradi. Biroq, qisqartmalarning keng qo'llanilishi terminologiyada muayyan muammolarni ham keltirib chiqaradi. Avvalo, bir xil qisqartma turli ma'nolarga ega bo'lishi yoki turli

tillarda farqli tushunilishi mumkin. Masalan, *ASP* atamasi ingliz tilida kontekstdan kelib chiqqan holda *Application Service Provider* yoki *Active Server Pages* ma'nolarini anglatishi mumkin. Bunday noaniqliklarning oldini olish uchun qisqartmalar odatda faqat ma'lum sohaga tegishli matnlarda qo'llanadi va kengroq auditoriyaga mo'ljallangan matnlarda ochib berilishi talab etiladi. Shuningdek, qisqartmalar bo'yicha yagona standart va kelishuvlarning mavjud emasligi kommunikatsiyada chalkashlikka olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, xalqaro standartlashtirish muassasalari tomonidan qisqartma va terminlarning ma'nolarini bir xilda tushuntiruvchi rasmiy lug'atlar tuzilgan. Masalan, IEEE tomonidan qabul qilingan dasturiy injiniring atamalari standarti lug'atida ko'plab terminlarning aniq ta'riflari va izohlari berilgan [14, p. 10–15]. Terminlarni tartibga solish va ularning yagona ma'noda ishlatilishini ta'minlash uchun milliy va xalqaro standartlar muhim ahamiyatga ega.

Nazariy hamda amaliy jihatdan qaralganda, qisqartmalarni qo'llashdagi muammo va yechimlar ham mavjud. Bir tomondan, barcha mutaxassislar uchun tushunarli bo'lgan xalqaro qisqartmalarni qo'llash ilmiy-texnik axborot almashinuvini osonlashtiradi. Ikkinchi tomondan esa, yangi avlod kadrlar va boshqa soha vakillari bu qisqartmalarni to'liq anglab yetishi uchun qo'shimcha tushuntirish va o'qitish zarur bo'ladi. Ba'zi tadqiqotchilar ta'lim jarayoniga qisqartma terminlarni tizimli joriy etish va ularni atamalar ro'yxatlari (glossariylar) orqali tushuntirib borish lozimligini qayd etishgan. Bu kabi tavsiyalar qisqartmalarni o'zlashtirishni yengillashtiradi va kelgusida noaniqliklarni kamaytiradi.

E'tiborlisi, IT sohasidagi muhim qisqartma va atamalar bugungi kunda nafaqat mutaxassislar tilida, balki keng jamoatchilik orasida ham qo'llanilmoqda. *Internet*, *kompyuter*, *onlayn* kabi atamalar va ularning qisqartmalari umumxalq lug'at tarkibiga ham kirgan hamda kundalik nutqning bir qismiga aylangan [15]. Demak, qisqartma terminlar avval maxsus leksika doirasida shakllanib, asta-sekin umumtilga o'tmoqda. Bu jarayon ularning funksional doirasi kengayib borayotganini anglatadi.

XULOSA

IT terminologiyasidagi qisqartmalar zamonaviy texnik kommunikatsiyaning muhim unsurlaridir. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, IT sohasida terminlarni qisqartirish keng tarqalib, terminologiyaning o'ziga xos qatlamini hosil qilgan. Qisqartma va akronimlar mutaxassislar uchun qulay va samarali bo'lsa-da, ularning to'g'ri talqin etilishi va o'zlashtirilishi uchun ma'lum choralalar zarur. Xususan, standartlashtirilgan atamalar bazasini shakllantirish, lug'atlar va qo'llanmalar

yaratish, shuningdek, zarur hollarda qisqartmalarni izohlash orqali bilim almashinuvi yengillashtiriladi.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, IT sohasidagi abbreviaturalar lingvistik jihatdan murakkab tuzilishga ega boʻlib, ularning shakllanishida va qoʻllanishida oʻziga xos qonuniyatlar mavjud. Funksional nuqtai nazardan esa, bunday qisqartmalar fan va texnikada axborot almashish jarayonini tezlashtiradi va standartlashtiradi. Shu bilan birga, ularning keng joriy etilishi til va tarjima masalalarida yangi vazifalarni yuzaga keltiradi: terminlarni toʻgʻri tarjima qilish, ularni auditoriyaga tushunarli yetkazish va keraksiz chalkashliklarning oldini olish. Mazkur ish natijalari IT terminologiyasidagi qisqartmalarni yanada chuqurroq oʻrganishga va ularni tartibga solishga qaratilgan kelgusi tadqiqotlar uchun zamin boʻlib xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar roʻyxati:

1. Karmazina L. Historical Evolution of IT Terminology and Its Further Development // Scientific Journal of Polonia University. – 2023. – Vol. 59, No. 4. – P. 30–35.
2. Tatsenko N., Orol V. Translation Features of Modern IT Terminology from English into Ukrainian // Philological Treatises. – 2021. – Vol. 13, No. 2. – P. 75–81.
3. Гринев С.В. Введение в терминоведение (Introduction to Terminology Science). – Moscow: MISIS, 1993. – P. 5–15.
4. Sharipova M.K. Abbreviations and their functioning in the Russian and Uzbek languages at the present stage // XV Int. sci.-practical conf. “Global science and innovation 2021: Central Asia”. – Nur-Sultan, 2021. – P. 17–20.
5. Jaleniauskiene E., Čičelytė V. Insight into the Latest Computer and Internet Terminology // Studies about Languages. – 2011. – No. 19. – P. 120–127.
6. IT Abbreviations & Acronyms: Comprehensive Glossary – GDC IT Solutions. URL: <https://gdcitsolutions.com/resources/it-acronyms-abbreviations/>.
7. Kuzmina E.V. English Borrowings in Spanish ICT Terminology: Language Conflicts and Contacts // European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – 2020. – Vol. 93. – P. 398–408.
8. Prashlitova B. Borrowing Terms from English in the Term System of Computer and Information Technologies in Bulgarian and Russian // Proc. of the 4th Int. Conf. on Contemporary Education, Social Sciences and Humanities (ICCESSH 2019). – Atlantis Press, 2019. – P. 1203–1207.
9. Al-Athwary A.A.H., Ali H.K. Arabicization via Loan Translation: A Corpus-based Analysis of Neologisms Translated from English into Arabic in IT // Open Cultural Studies. – 2024. – Vol. 8, No. 1. – Art. 20240005. – P. 1–18.
10. Xolmurodova E.X., Smirnova V.Yu. Terms and Terminology in the Uzbek and English Dialects // Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Vol. 3, No. 4. – P. 27–32.
11. Janušienė A., Andriulaitytė J. On English IT Field Borrowings in Modern Russian // Sustainable Multilingualism. – 2023. – No. 8. – P. 81–100.
12. Stroi E. Linguistic Problems in the Terminological Lexicon of Informatics in the Albanian Language // Proc. of the 1st Int. Conf. on Contemporary Academic Research (Konya, 2023). – Al-Science Press, 2023.

13. Solimanode O. Arabic neologisms in IT terminology: the role of the Academies // Bulletin d'études orientales. – 2017. – Vol. 65. – P. 123–133.
14. IEEE Standard Glossary of Software Engineering Terminology. – IEEE Std 610.12-1990. – New York: IEEE, 1990. – P. 1–84.
15. Concise Oxford English Dictionary. – 12th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2011.

